

**URBAN DESIGN
AND SPATIAL PLANNING**

URBANISTYKA
I PLANOWANIE PRZESTRZENNE

DANIEL OGRODNIK

PhD Eng. Arch.

Krakow University of Technology

Faculty of Architecture

e-mail: daniel.ogrodnik@pk.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4635-1645>

URBAN DEVELOPMENT ETHICS IN THE LIGHT OF PROFESSOR ZBIGNIEW K. ZUZIAK'S RESEARCH AND BODY OF WORK

ETYKA ROZWOJU MIASTA W ŚWIETLE BADAŃ
I TWÓRCZOŚCI PROFESORA ZBIGNIEWA K. ZUZIAKA

ABSTRACT

Professor Zbigniew K. Zuziak, who unexpectedly passed away in April 2023, was an eminent scholar, urbanist, and architect actively involved in the development of Kraków, open to the views of others and constantly seeking the essence of the phenomena that he studied. He engaged in discussions on a variety of issues within the realms of architecture, urban planning, and spatial planning in the context of humanities and economics, aiming to enrich the art of city building. Particularly significant in the Professor's approach was the precise definition of concepts, naming of phenomena, and expression of ideas, which he considered crucial for the development of both professional scientific and practical workshops.

Professor Zuziak addressed challenges related to the construction of urban form, including its aesthetic and ethical aspects. Drawing inspiration from philosophical currents that define beauty in ethical terms as moral beauty, he outlined the challenge of balancing conflicting interests and seeking new relationships between communities and individuals, as well as between culture and nature. In this article, the author attempts to outline the issues of ethical city development based on themes derived from the rich legacy of his Master. The results of reflections on the works of Professor Z. Zuziak were presented in the context of the current state of research. The findings were systematized in three thematic areas, outlining the framework for ethical urban development. Conclusions summarize the author's exploration of the Professor's main arguments and messages.

Keywords: ethics in city development, urban planning, spatial planning

STRESZCZENIE

Profesor Zbigniew K. Zuziak, który zmarł niespodziewanie w kwietniu 2023 roku, był wybitnym uczonym, urbanistą i architektem zaangażowanym w sprawy rozwoju Krakowa, otwartym na poglądy innych i stale poszukującym istoty badanych zjawisk. Prowadził rozważania różnorodnych zagadnień na płaszczyźnie architektury, urbanistyki i planowania przestrzennego w kontekście nauk humanistycznych i ekonomicznych, starając się wzbogacać sztukę budowania miast. Szczególnie ważne w podejściu Profesora było precyzyjne definiowanie pojęć, nazywanie zjawisk, wyrażanie idei, które traktował jako kluczowe dla rozwoju profesjonalnego warsztatu naukowego i praktycznego.

Profesor Zuziak zajmował się problemami budowania formy urbanistycznej, w tym estetycznymi i etycznymi aspektami jej rozwoju. Nawiązywał do nurtów filozofii definiujących piękno w kategoriach etycznych — jako piękno moralne. W tym kontekście nakreślił wyzwanie, jakim będzie równoważenie sprzecznych interesów i poszukiwanie nowych relacji pomiędzy społecznością i pojedynczym człowiekiem oraz kulturą i naturą. W niniejszym artykule autor przedstawia próbę zarysowania problematyki etycznego rozwoju miasta w świe-

tle wątków zaczerpniętych z bogatego dorobku swojego Mistrza. Na tle stanu badań zaprezentowano efekty rozważań nad pracami Prof. Zuziaka. Wyniki usystematyzowano w trzech obszarach tematycznych definiując ramy etycznego rozwoju urbanistycznego. Wnioski podsumowują poszukiwania autora dotyczące głównych tez i przesłania Profesora.

Słowa kluczowe: etyka w rozwoju miasta, urbanistyka, planowanie przestrzenne

1. INTRODUCTION

The roots of an ethical approach to urban development can be traced back to the demands articulated by participants of congresses and conferences dedicated to planning and urbanism in the early 20th century. During this period, attention was drawn to the societal responsibility for city planning and the social objectives that planning should strive to achieve. These principles were influenced by the scientific and naturalistic humanism represented by L. Mumford (1947). Emphasis was placed on the significance of green spaces, the living environment quality, safe traffic patterns, and appropriate public spaces and facilities (Hallett, 1963, pp. 37–42). In contemporary times, growing concerns revolve around environmental protection and the public good in the context of escalating conflicts between socio-cultural values and market forces. Professor Z. Zuziak, in particular, highlighted these conflicts, emphasizing the need for interdisciplinary research on the moral aspects of urban and regional development. He expressed the view that the concept of the ethics of urban development should be a key consideration in planning and design strategies. Modern urban planners, akin to the ‘fathers of Modernism’, are obliged to respect the aesthetic and ethical dimensions of this development (Zuziak, 2021a, p. 185).

Ethics (from Greek *ethos* — custom) constitutes a set of guidelines for behaviour deemed morally right. It is a record of accepted and practiced norms of thought and behaviour. Development ethics is a burgeoning field within development studies evolving into a scientific discipline (Goulet, 2006). It encompasses research on the goals and methods of economic development, juxtaposing them with issues of social justice, human rights, and basic human needs. Questions are posed and answers sought regarding the nature of ethically desirable development, what ethics means for achieving development, and the dilemmas that development has brought forth (Barrett, Horne and Fien 2016, 2021; Zuziak, 2015, pp. 17–18; 2021a, p. 191). Ethics, value systems, and valuation are regarded as components of cognitive and design processes. The approach evolution to defining development is presented by A. Baranowski (1998, pp. 15–35, 75–79).

Ethics in city development therefore refers to the basis for decision-making in the context of resolving

disputes, collisions, and discrepancies resulting from the multiplicity and diversity of stakeholders involved in the creation and functioning of the city as a physical and socio-economic space, thus trying to reconcile different trends, aspirations, and interests, desires. The concept of an ethical city is based on a return to the essence of community, defined in terms of shared values and reciprocity in relationships that combine the ethics of justice with the ethics of care, empathy, responsibility, and the common good. Integrated policies and projects will lead to poverty and inequality reduction, ethical governance, social inclusion, sustainable development, and addressing the climate crisis (Barrett, Horne and Fien, 2021, pp. 1–10).

In the context of socio-economic ethics of development and the political-sociological concept of an ethical city, an urban-philosophical approach to ethical city development emerges. Professor Zuziak outlines this concept as the common denominator of three sets (Zuziak, 2021a, p. 186). The first set includes concepts interpreting the idea of beauty, form, and order, the second involves A. Rossi’s (1984) theory of the ‘architecture of the city’, and the third encompasses the issues of broadly understood development ethics. Thus, Professor Zuziak’s approach suggests that the ethics of city development should be discussed based on the relationships between the idea of beauty (including moral beauty), a systemic, architectural approach to city shaping,¹ and multi-faceted ethical analyses of the goals and consequences of development. Ethical and aesthetic principles of planning the development of an eco-friendly spatial structure of the city and its region, including the strategy of integrating urban space and developing new morphological types of urban tissue, need to be formulated (Zuziak, 2021a, p. 186).

The objective of this paper is to present an introduction to interdisciplinary studies on the ethics of urban development, developed within a planning framework against the backdrop of social, economic, and philosophical sciences. The scope entails outlining fields of inquiry that encompass the rich contributions of Professor Z. Zuziak. Thematic threads, ideas, con-

¹ Z. Zuziak promoted an architectural approach in the theory of urban planning, treating the city as an architectural system, referring directly to the achievements of Aldo Rossi, who thus defined the permanent and changeable elements of the city’s structure (see Zuziak, 2020, pp. 185, 189–190).

cepts, and their definitions, whose essence falls within the realm of ethical development theory, are subject to preliminary categorization in three thematic areas. Graphic materials illustrating the themes discussed in this text are included at the end of the paper. Selected studies and concepts conducted by Professor Zuziak were presented, which, according to the author, characterize His scientific and design workshop.

2. IDEAS AND URBAN REALITY

We encounter numerous definitions of the city, describing it as sustainable, resilient, intelligent, creative, and green. Strategies are presented for solving potential and actual problems to shape the future of cities. Behind these strategies are both public and private entities, promoting new or alternative interests (Barrett, Horne and Fien, 2016). Unintended consequences of these innovations are recognized, such as the growing problem of digital exclusion of certain social groups and threats to the security of personal databases in the case of smart cities (Masik and Studzińska, 2016).

The concept of an ethical city does not compete with the above ideas but complements and organizes key values, emphasizing fundamental issues. Growing climate and social problems direct our attention to respecting nature and natural resources, social justice, and mutual support. Initiatives are needed for decarbonizing cities, balancing economic growth with social aspects through poverty reduction, equalizing opportunities, countering exclusions, ensuring safety, and health protection. Development policies should be built on social inclusion and citizen engagement, creating an inclusive city (Barrett, Horne and Fien, 2021).

In neoliberal patterns, local government functions like a commercial enterprise, and the citizen is perceived as a consumer of goods that the city offers. In contrast to this approach, the idea of an ethical city involves co-creating urban policy together with the community. Citizens have rights in shaping this policy, along with corresponding responsibilities. This approach aims to enhance the resilience of cities to crises and global trend changes in the future (Barrett, Horne and Fien, 2016).

Ethics in development influences on four interconnected spheres: leadership, planning, citizens, and the economy, each posing its specific challenges. The sphere of ethical planning focuses on protecting against the privatization of urban spaces in all aspects, prioritizing the public good over private interests, starting from promoting public transport and pedestrian movement. Citizens of an ethical city (third sphere) should demonstrate commitment to positive changes, as exemplified by the civic response to the

authorities' efforts to develop public transport, i.e., the correction of habits and mobility patterns. Ethical leadership and economy mean minimizing inequalities and promoting respect and social justice (Barrett, Horne and Fien, 2016).

Therefore, the concept of an ethical city should provide a general framework based on the principle of citizens' right to the city, as advocated by H. Lefebvre (2012). This includes the right to access services and opportunities, dignified work and wages, a clean environment, renewable energy, mobility, care, education, and high-quality living environments and public spaces.

Professor Zuziak divided his discussion of the planning model of the city of the future into two currents: idealizing (ideal city, urban utopias and dystopias) and pragmatic (Zuziak, 2019, p. 83). The pragmatic current defines directions for changes in urban space based on academic conditions, which are reflected in the strategies for managing urban development. I. Mironowicz (2016, pp. 182–183), questioning the usefulness of urban planning in shaping the lives of contemporary urban societies, emphasizes the necessity of understanding the nature of the city, its dynamics, and the awareness of the essence of proposed changes. Ideas are confronted with urban reality, which poses specific problems and challenges.

Z. Zuziak emphasized the need for constant interpretation and analysis of fundamental mechanisms governing urban development. He highlighted the issue of the relationship between the private entities interests and the public good protection. He understood ethics in city development in the context of growing contradictions between market mechanisms and public authority actions to protect city values, widely recognized as highly esteemed (Zuziak, 2020, p. 189).

Processes like metropolization, suburbanization, and similar ones result in experiencing urban space through increasingly complex, unreadable, and challenging-to-interpret forms of matter, urban structural configurations, and structure-forming processes. In the era of liberalism, city design is a *game of projects, about projects and between projects*, it is also an interaction between the ideas of public and private projects, their architects, and the entire economic, financial, technological and political background. In this game, the legibility of legal and political decision-making mechanisms becomes blurred (Zuziak, 2008, pp. 55–57).

The idea of the urban project, understood as a publicly agreed-upon shape of the future urban structure, is becoming blurred too. Regulations are limited to procedural issues and strictly formal provisions. However, spatial conflicts require the search for ways and formulations to solve them. Growing tensions between architecture and urban planning gain significance as the problem of the

‘architecture of the city’, i.e., the art of rational shaping of urban matter (Zuziak, 2007, p. 117).

Professor Zuziak stressed that in the conditions of a democratic and social market economy, the real defence of the idea of the common good and other highly valued values requires a partnership between the private and public sectors. This collaboration should focus on building urban systems of public spaces and heritage protection. Both tasks must find new — more current — solutions within the discussion of the future city model (Zuziak, 2019, p. 83).

3. ETHICS AND URBAN PLANNING DEVELOPMENT — THEORETICAL EXPLORATIONS

3.1. Assumptions

The outlined problems and challenges find reflection in the currents of urban planning theory considered by Prof. Zuziak. He considered the contemporary mission of urban planning to be the search for a ‘golden mean’ that would alleviate tensions between divergent interests in the ‘game for the city’. This involves striving to establish points of balance between the rules of capital markets and policies of the public sector. This theory would integrate a neoliberal approach emphasizing the role of self-regulation and self-organization of the structure with the need for public intervention and even active urban policy in the name of protecting goods, the idea of order, and conflict reduction (Zuziak, 2017, p. 184).

In the context of these assumptions, Z. Zuziak paid much attention to the essence of urban composition in the contemporary approach to the theory and practice of urban design and spatial planning. He considered this concept in a ‘constructive’ manner, as the process of building a logically complex space of the city (Zuziak, 2021a, p. 190). Following the views of Professor J. Busquets (2009), he presented urban composition as a plane of cooperation and negotiation between various ‘urban dynamic interactions’ within an accepted urban planning strategy. He conceived it as an ideogram illustrating the principles of building a sustainable urban structure, expressing the needs and values of residents. In the context of the ethics of urban development, he proposes to treat urban composition as an ‘artistic construction’ whose essence is the creation of aesthetic, ethical, and social values. He also sees urban composition as a kind of scenario of actions (public, private, individual, social) stimulating the creation of ‘architecture of social spaces’ (Zuziak, 2021a, p. 190).

3.2. Doctrines

In analyzing the issues of ethical urban development, we turn to the doctrinal foundations of contemporary planning and design theories. Professor Zuziak in-

cludes balancing development, the public good, and social justice, adding the principle of building a network of public spaces as the main system crystallizing the spatial structure of the city. This principle is reflected in the model of urban construction, which is primarily a model of a network of public spaces (Zuziak, 2019, pp. 85–86).

Prof. Zuziak asks: *Can the doctrine of sustainable development be considered a paradigm of the art of city building?* (Zuziak, 2019, p. 89). While this doctrine is officially accepted in urban planning and theory, in reality, increasingly polarized changes in urban space reflect a neoliberal approach — here Professor poses a question about choice and ideological alternatives. At the same time, he notes that among the complex ethical issues of urban planning and regionalism, ecological issues will occupy a special place, confirming the validity of the doctrine of sustainable development.

Z. Zuziak sees the issue of ‘reconstructing urbanity’ as one of the key doctrines in response to the problem of increasingly larger, increasingly polarized and fragmented development areas, in which the styles and living conditions of the inhabitants differ significantly from the patterns identified with the city. Potential solutions to this problem are seen in reurbanization by *building a new, intelligent urban structure that integrates the fabric of the city and the amorphous systems of new suburbs* (Zuziak, 2019, pp. 91–92).

3.3. Toward ethical urban development

The city is a space created as a result of the complex interactions of places, citizens and authorities, the relations of which are influenced by the dynamics of economic, political, social and cultural processes as well as changing technologies. The dilemmas, choices, and decisions that arise from this should be perceived in the light of broadly understood development. Justifying and measuring progress in this development requires defining appropriate reference planes, here called frameworks. The frameworks of ethical urban development will be determined by a set of patterns, models, principles, and values that would be referred to in the discussion of the goals, methods, and effects of planned changes (Barrett, Horne and Fien, 2016; Hallett, 1963, p. 82). The assumptions for constructing these frameworks are systematized here as three thematic areas:

- Ideas and Values: arising from contemporary knowledge about urban reality,
- Planning and Evaluation: a set of tools supporting the formulation of assumptions and decision-making,
- Structure and Formula: exploring interfaces effective in recording and understanding established development strategies.

4. PLANNING FRAMEWORKS OF THE ETHICAL DEVELOPMENT OF THE CITY

4.1. Ideas and values

The array of ideas and values derives directly from an examination of the essence of the contemporary city, *expressing both the fundamental attributes of urban structure in the early 21st century and the characteristics of the primary structuring processes* (Zuziak, 2019, p. 73). Within the realm of interpretive ideologies, there exists a pluralism where meanings are diverse, contingent upon the value systems embraced by the interpreter. Professor Zuziak raises the question of whether it is feasible *to establish logical connections between theoretical concepts elucidating the nature of the contemporary metropolis and ideological, political, and scientific generalizations, constituting the systemic, substantive, and procedural foundations for urban planning practice?* (Zuziak, 2019, p. 73).

Pioneers of contemporary urbanism and spatial planning, such as R. Unwin and F.L. Olmsted Jr., asserted that a city's development plan should reflect the life of the community in a form tailored to the specific location, while simultaneously being dignified and appropriate. The determinations of the plan are subject to judgment in the light of the ideals of that community. The focus of urban planning are the needs of city citizens, who collaborate to achieve values through joint actions — urban projects, that constitute a significant component in the planning of the spatial structure of the city. Public welfare must take precedence over private interests; otherwise, the city becomes dysfunctional and antisocial (Hallett, 1963, pp. 37–42).

In the light of contemporary theories of spatial planning, the ability to link planning arguments with value systems is crucial for mitigating conflicts in spatial planning (Zuziak, 2019, p. 90). In his concept of the City of Values-21, Professor Zuziak considers the value system as the foundation for cultural strategies governing urban development, proposing explorations within the realm of theories of social integration. The unity of ethical and aesthetic values relates to fundamental aspects of life, such as health and safety, as well as those that form the basis of European culture (Zuziak, 2020, pp. 190–193). In this approach, he saw hope for the damaged environment and prospects for society.

Z. Zuziak elaborates on the criterion of beauty in urban composition, considering it as a form of construction that integrates formally significant places. The ethical values of this construction are also contingent on the aesthetic merits of the places it connects. He writes: *the beauty of the city and its 'ethical background' also encompass the charm of the*

urban 'archipelago of places', as well as the grace, expressiveness, and aesthetic tensions of their compositional relationships (Zuziak, 2021a, p. 189). In this context, the concept of 'place' is of great significance, to which Zuziak repeatedly refers, noting a tendency to experience individual places and fragments of the city more intensely than the entirety. Hence, he emphasizes the necessity of applying aesthetic and ethical criteria in spatial development, particularly in places significant for the aesthetics of the city.

Following Professor A. Monestiroli's thought (2009), Professor Zuziak presents the value of the beauty of the city that transcends utilitarian values, conceived as a representation of the culture of habitation, a place for cognition, and reflection. Professor writes: *beauty is a distinctive and overarching form of order, expressing a unique harmony in the existential spaces of humans and their relationships with nature, the built environment, and institutional forms of social life* (Zuziak, 2021a, p. 191). In urban planning, the value of beauty influences the quality of life, manifested, for example, in the organization of the human environment, including an ethical dimension (Zuziak, 2021a, p. 187).

Zuziak presents his original interpretations of the idea of beauty (Zuziak, 2021b), among which the concept of symbolic beauty deserves special attention. This concept is based on the approach of E. Cassirer (1977, pp. 77–82), who considers the symbol as the key to human nature. Zuziak regards this perspective as interesting and significant, arguing that 20th-century rationalism gives way to ideas emphasizing the emotional foundation of decisions guiding development.

4.2. Planning and evaluation

John Friedman identified three planning approaches based on the relationship between the current situation and socially defined values and needs: adaptive planning, responding to trends, processes, and actions occurring in society; mitigating planning, addressing difficulties and problems; developmental planning, creating new possibilities and values (Hallett, 1963, p. 69). Z. Zuziak further developed the theory of strategic planning, which integrates individual development strategies, enabling a response to the dynamics of changes and the utilization of emerging opportunities. He defined urban strategy as actions aimed at harmonizing social, economic, and ecological goals, integrating and aligning various strategies to sustain development and structural balance (Zuziak, 1998, 2008, pp. 95–102).

Evaluation in the planning of ethical development is a crucial issue, encompassing the objective assessment of policies, programs, or projects at all stages, including assumptions, solutions, and expected outcomes. Its aim is to provide a basis for making ethical

decisions. The starting point for assessment involves questions about what is right, just, or good. Evaluation requires an appropriate time perspective and a comprehensive range of issues, in the light of which the analysis should be conducted with full and up-to-date knowledge on the subject. Predicting the consequences of decisions should take into account premises arising from the critique of achievements of urban policies implemented at various stages of the development of our city-building culture. Outstanding examples of such criticism can be found in the works of J. Jacobs (2014), S. Fainstein (2010), and D. Harvey (2012).

The theory of planning is continually confronted with the challenge of reconciling the public good with private interests. The multitude of stakeholders and the diversity in defining values create immense difficulty in establishing a coherent universally acceptable system of goals and criteria that would guide public policy. Making choices and assessments in the planning process should be based on a context that encompasses urban ecology, technology, social structure, culture, and identity. These are domains that describe the specificity of life in the city. The way we configure space depends on how we perceive the world and ourselves, as noted by P. Geddes (Hallett, 1963, p. 82). Regional culture adjusts local environments to its needs to the extent that it is possible and just. In a complementary process, local culture adapts to the specific conditions within the ecosystem.

According to Professor Zuziak, a challenge for ethical urban development is balancing conflicting interests and seeking new relationships between the community and individuals, culture, and nature. These principles require posing a series of questions about the role of contemporary urban planners and architects in the context of the existing system and techniques of spatial planning that guide the city's development. Professor Zuziak advocated for an increased role of urban design in the spatial planning workshop. He considered urban composition as the overarching subject of this design, defining it in a manner reminiscent of the views of Professor J. Busquets, who sees composition as a method of shaping urban structures through negotiations between actors in the 'space game' and aspects of urban reality. The compositional task would be to establish compromises between the intentions of stakeholders while adhering to overarching principles that associate aesthetic criteria with ethical ones. Values of beauty and the utility of urban space would be juxtaposed with questions of social justice and environmental effects (Zuziak, 2022).

Considering the extensive issues surrounding the planning of spatial structure development, Professor Zuziak emphasized those structural elements that, in his view, constituted fundamental components,

crystallizing and organizing development of this structure. He outlined and developed the concept of the urbanistic construction of spatial structure, understood as both an intellectual and engineering construct. The intellectual aspect is based on defining main directions in geometric and geographic terms, establishing a network of connections among key elements of spatial structure such as nodal places, areas, and development corridors. The construction establishes a lasting framework upon which the architecture of the city is built (Zuziak, 2022, 2020, 2018). He treats urbanistic construction as a tool for organizing and integrating urban projects, serving the control and optimization and, consequently, the rationalization of public actions (ethical value), while also supporting the effective stimulation of revitalizing urban spaces with features of sustainability (value creation). The result of this coordination would be achieving more favourable effects through synergy (Zuziak, 2017, 2019).

The idea of synergy in urban development posits that the cumulative effect of mutual interactions among urban entities is greater than the sum of the impacts of individual elements. Professor Zuziak locates the foundation of this idea in the relationships between the logic of urban form and the logic of the developmental process, providing the groundwork for an evaluation tool (relationships–criteria–assessment–decisions). As an example of the logic of urban form, he mentions the logic of functional and spatial connections between the transportation network and other elements of spatial development: *the principle of synergy means (...) that along downtown corridors of public transportation, which are also key elements of the networked urban construction, strategic urban projects should be concentrated* (Zuziak, 2017, p. 187). Particularly significant are interactions between projects leading to the crystallization of a new construction, as evidenced by the history of urban planning. The synergy of urban development depends on a correct interpretation of the characteristics of urban development, which requires understanding universal developmental processes in a given situation.

Prof. Zuziak writes: *it is accepted that synergistic interactions arise through appropriate relationships between strategies, plans, and their subjects, and real changes in urban structures (physical, social, economic, cultural). In the creation of synergistic relationships, building connections between urban projects holds particular importance. (...) The fundamental issue is the necessity of adopting clear principles associating relationships between key elements of the spatial structure of the city and the goals and tasks defined in the development strategy. This means that in the technique of recording decisions related to urbanistic construc-*

tion, formulations should be included concerning both the 'constructional' elements of spatial development and the content relevant to socio-economic planning (Zuziak, 2017, p. 190).

4.3. Structure and formula

Outlining a set of issues focusing on the principles and methods of planning the development of the spatial structure of the city, as well as the formulation, interpretation, and analysis of this structure, it is valuable to begin with the essence of the plan itself. The plan for the development of the spatial structure is not a final and finished solution, it is not the work of a single generation, and it cannot impose solutions on successors or exempt them from responsibility for its continuation. The plan defines directions of action, and these require monitoring and updating. This allows for strengthening control over the implementation of ethical development criteria and prevents authorities from being passive in light of new problem situations. In this context, a weakness of the planning system in Poland is the lack of logical connections between planning and urban design (Zuziak, 2019, p. 82). There is a concern that the new tool, such as the general spatial development plan, will not be sufficiently useful in building a coherent system of public spaces due to the limited legal power of this planning document (Zuziak, 2019, p. 105).

The ways in which space is utilized are largely determined by human behaviour and the activities of entities seeking value. Continuous changes in the mutual interactions of urban development factors fundamentally influence its dynamics, and analysing and modifying them requires the application of model approaches. Static-descriptive-positivist models have been replaced by dynamic-behavioural-humanistic ones. The latter illustrate the behaviours of users, the so-called 'players' in the spatial management market, allowing observation of the patterns of land use that shape and how they change urban space (Hallett, 1963, pp. 62–77).

Model principles of city construction are the principles of geometrization of its spatial structure that can be deciphered in real physical space but also expressed in the form of predictions, proposals, or even demands regarding the future directions of the development of this structure (Zuziak, 2019, p. 70). In a model approach to interpreting real phenomena and recording spatial policies, there is seen a significant potential for evaluating the ethical development of the city. *A model is one of the most important tools for the scientific understanding and representation of reality. It clearly expresses a certain idea or theory that is meant to be a guiding principle or the basis for practical solutions* (Zuziak, 2019, p. 75).

A city model would simulate changes in the spatial structure within a field designated as a common area for officially implemented development strategies, other actions taken by 'urban game players', and real changes occurring in the city space. The model would serve as a tool supporting the management of conflicts generated by changes in spatial planning, including those that the planner should anticipate. It would also be a tool enabling the connection of proposed solutions to value systems that can be referred to within the constraints of a given political system (Zuziak, 2019, pp. 90–91).

Seeking a common denominator for the problems of planning and modelling spatial structures, attention is directed towards the dynamic population growth in metropolises, which necessitates an exploration of the issues related to ethical development, particularly in these areas. Research is needed to conceptualize the assessment of patterns of managing this space. In 1961, Kevin Lynch, summarizing his studies on metropolitan structure, concluded that among the most important indicators for evaluating these structures, factors related to the psychological well-being of users in such spaces were not included. He argued that the impact of the metropolitan environment on human well-being was not yet understood. Against this backdrop, he advocated considering the criterion of choice as an ethical value, as every individual should have the right to maximum access to diverse goods, services, amenities, the right to social interactions, personal development, and the ability to adapt to new situations. Lynch concluded that the best opportunities, according to these criteria, would be offered by complex, dynamic models of a polycentric metropolitan structure (see Hallett, 1963, pp. 86–87). Today, over half a century later, we recognize the essence of the problem of building polycentricity expanded to the need to reclaim urbanity as goals for ethical development. Zuziak consistently emphasizes the need to build a new polycentric structure of the city, among other things, in response to processes of suburbanization and the growth of metropolitan areas. Following the ideas of A. Monestiroli, he writes that essential elements of the city will be the centres of social life, connecting transportation and blue-green infrastructure, *creating an extensive structure covering areas dominated by nature* (Zuziak, 2021a, p. 189).

The need for research on the impact of the spatial configuration of metropolitan structures on personal development, social structure, and culture is becoming increasingly significant. These studies should be conducted in two directions: on one side, there are analyses of personal development and its needs, social and cultural systems, and their requirements; on the other side, there are concepts of spatial configuration

patterns that favour these needs, as well as models of configurations that can be shaped based on these requirements. The starting point could be the study of the diversity of social needs and tasks of individuals depending on the life cycle. Being simultaneously a resident of a metropolis, an employee, a consumer, a citizen, and a parent, individuals must primarily have the ability to move, use various services, and guarantee themselves and their loved ones access to appropriate places and spaces. These are arguments in favour of planning relatively high-density development and accompanying services concentrated in areas with convenient accessibility.

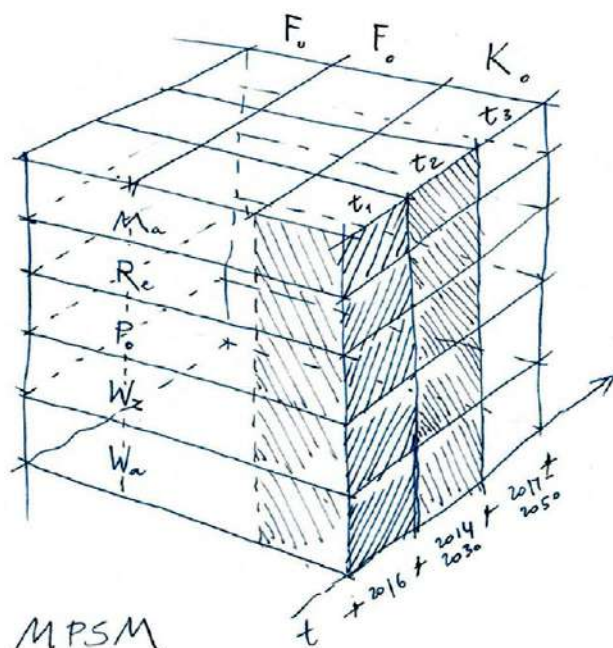
5. CONCLUSIONS

The article has provided only an introduction to further considerations on the issue of ethical urban development. A series of scientific works by Professor Z. Zuziak has been referenced, attempting to highlight threads indirectly and directly related to the central topic. Professor Zuziak consistently encouraged the discovery and definition of values to determine criteria necessary for making planning decisions. He pointed to the role of scientific foundations in adapting the workshop and planning apparatus to current needs and possibilities. Professor convinced us of the role of the planner and urbanist as a researcher of phenomena and a visionary in shaping space. He advocated for an approach that integrates relevant scientific and engineering aspects.

The idea of ethical urban development appears to be the thread that ties together Professor Zbigniew Zuziak's scientific inquiries and serves as his message to

us. One of the conclusions arising from his research is that contemporary urban planning should build on the relationship between ethics and aesthetics — equating beauty with goodness. Professor set a significant task for urban planning, namely, the search for appropriate proportions between permanent and variable elements, including, among the permanent, the network of public spaces and blue-green areas. The essence of the contemporary planning workshop, in his view, lies in developing modelling tools and in urban strategies. The model of spatial structure should reflect ideas and values, and the planning of this structure should fit into the framework of ethical urban development. Cultural and natural values will be protected by their permanent inclusion in the construction and composition of the urban environment. The frameworks of ethical urban development will reflect the culture of the contemporary city, the life patterns of its residents, their needs, and aspirations, which must be understood and creatively interpreted. As Professor noted, the idea returns that rational shaping of living space requires building relationships between humans and 'place, sides, and surroundings', referring to the title of H. Buczyńska-Garewicz's book (2006).

City planning should be based on values that are understandable and accepted by communities and institutions responsible for plan implementation. We desire cities that are beautiful but also functional. Art and technology must go hand in hand. At the same time, we can agree with the conclusion that we prefer to live in imperfect cities whose flaws have been recognized but are environments with outstanding character, offering us great possibilities.

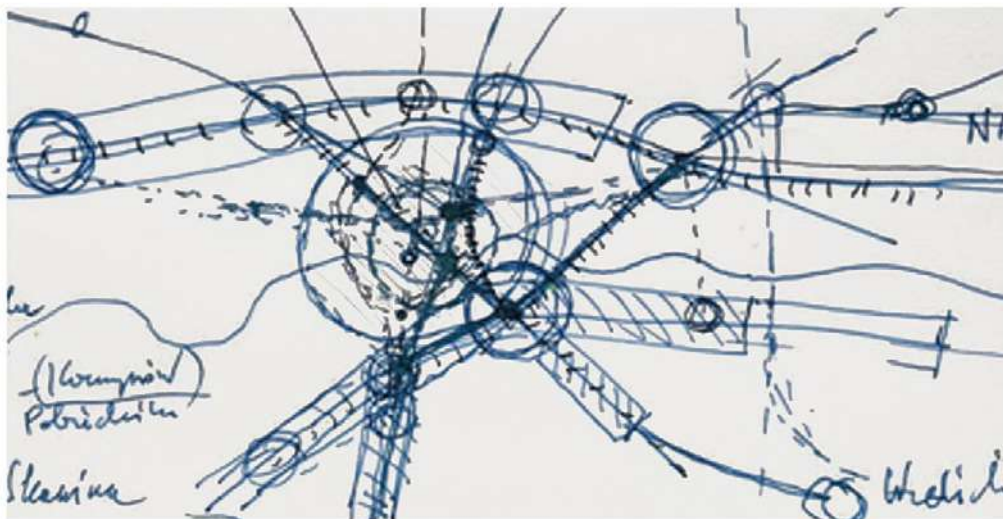

Oznaczenia: a) warstwy modelu: Ma – materia, Re – relacje, Po – polityki, Wz – wzorce, Wa – wartości; b) t1, t2, t3, - horyzonty czasowe modelu (2016 – dotyczy badań; 2014 – 2030 dotyczy analiz porównawczych badań i Studium; 2016 – 2030 – dotyczy wizji i rekomendacji będących przedmiotem II-go etapu); c) aspekty modelu: Fu – funkcja, Fo – forma; Ko – konstrukcja.

III. 1. Ideogram explaining the construction of a model for the spatial structure of the city (sketch by Z. Zuziak). Values as one of the five layers of the model.

II. 1. Ideogram wyjaśniający budowę modelu struktury przestrzennej miasta (autor szkicu: Z. Zuziak). Wartości jako jedna z pięciu warstw modelu.

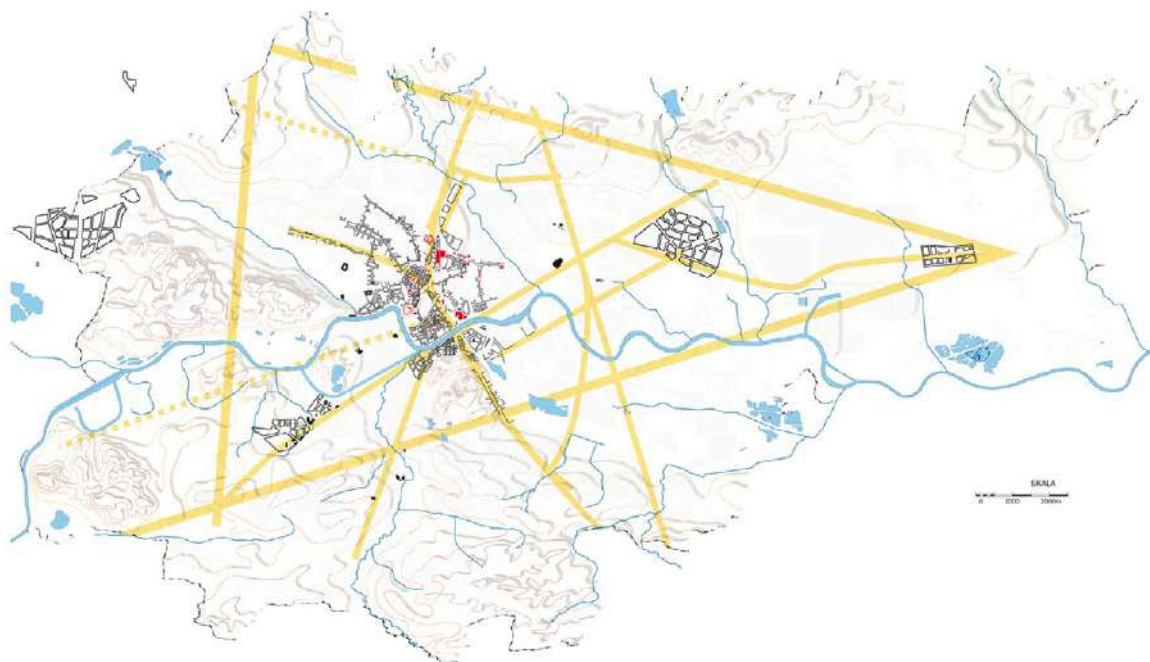
Source/Źródło: Gyurkovich M., Szarata A., Zuziak Z. K. (i inni), (2017).

III. 2. Construction principles of connections between the main development corridors of Kraków 2050 (sketch by Z. Zuziak). In search of principles for urban planning strategies.

II. 2. Zasady konstrukcyjne powiązań między głównymi korytarzami rozwoju Krakowa 2050 (autor szkicu: Z. Zuziak). W poszukiwaniu zasad strategii urbanistycznych.

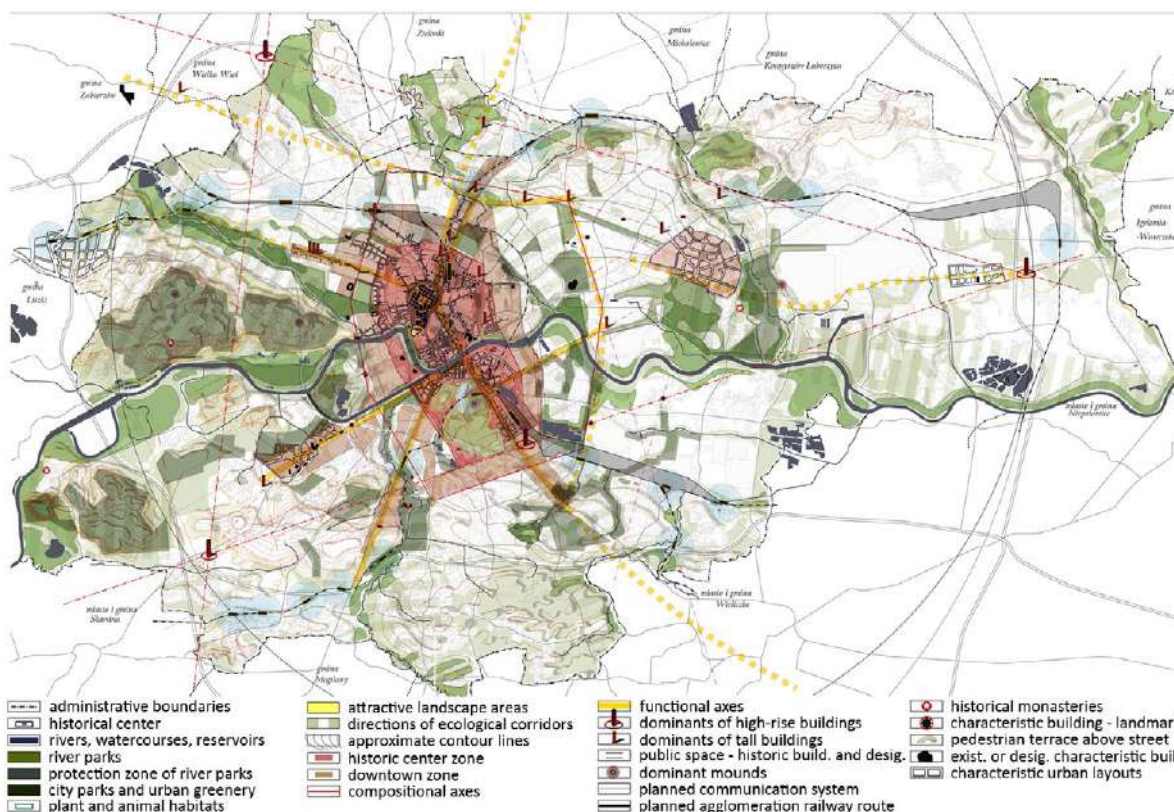
Source/Źródło: Zuziak Z. K., Ogrodnik D. (i inni), (2018).

III. 3. Main axes of the spatial structure composition of Kraków (vision 2050). The development idea expressed through a model interpreting relationships on a metropolitan scale.

II. 3. Główne osie kompozycji struktury przestrzennej miasta Krakowa (wizja 2050). Idea rozwoju wyrażona modelem interpretującym relacje w wielkomiejskiej skali.

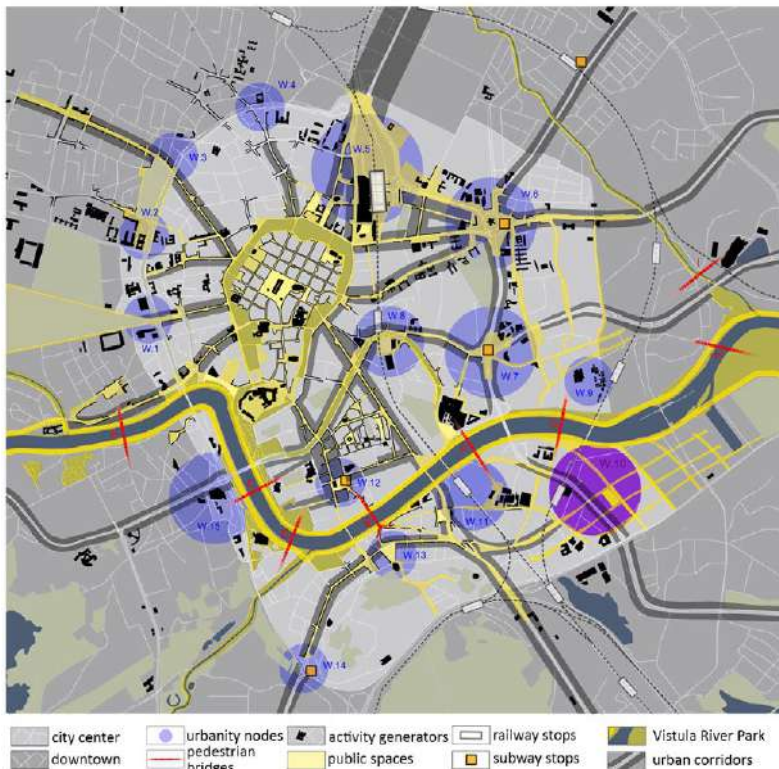
Source/Źródło: Vision of development for the City of Krakow – workshops as part of work on the Study of Conditions and Directions of Spatial Development, City of Krakow Office, 2012. Authors: Z. Zuziak, Sz. Baran, A. Żabiński.

III. 4. Principles of urban composition for Kraków (vision 2050). Interpretation of the values of spatial structure and new values: the concept of the Ogrody Krakusa Park.

II. 4. Zasady kompozycji urbanistycznej Krakowa (wizja 2050). Interpretacja walorów struktury przestrzennej i nowe wartości: koncepcja parku „Ogrody Krakusa”.

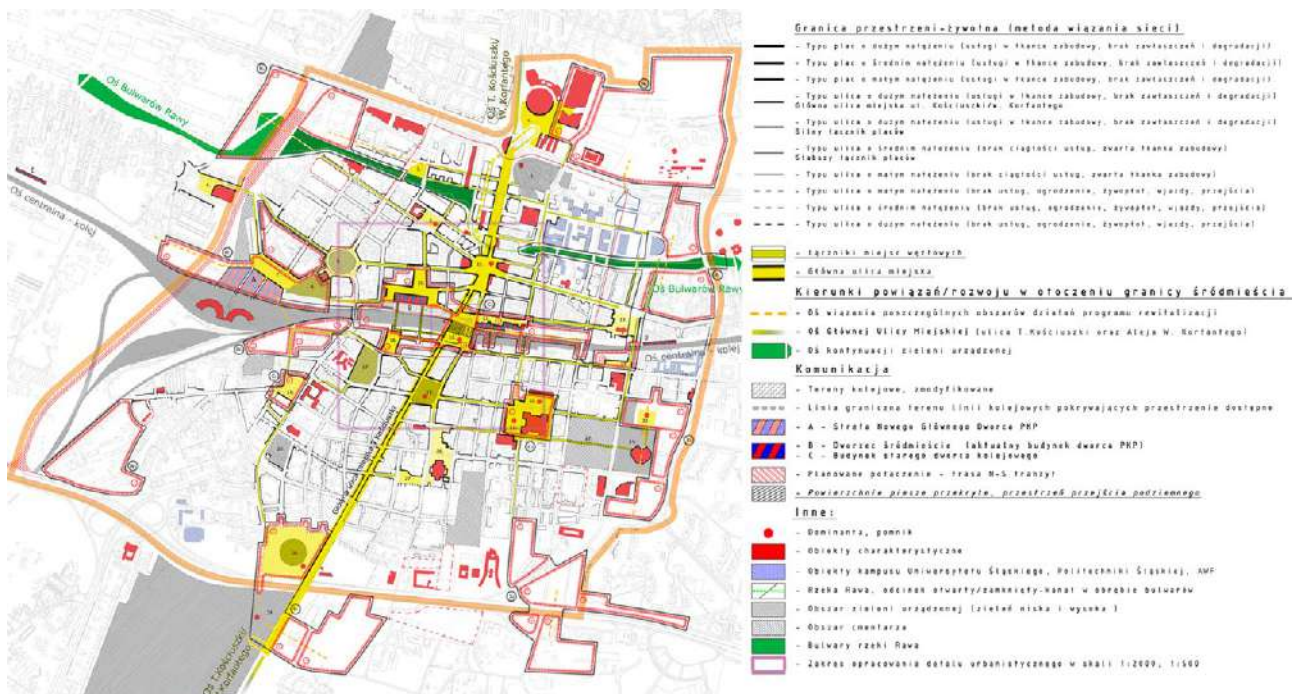
Source/Źródło: Vision of development for the City of Krakow, 2012. Authors: Z. Zuziak, Sz. Baran, A. Żabiński.

III. 5. Kraków Centre 2050. Urban nodes and corridors of urban development as strategic areas for the public domain: protection of values, public good, key projects.

II. 5. Centrum Krakowa 2050. Węzły miejskości i korytarze urbanistycznego rozwoju jako obszary strategiczne dla domeny publicznej: ochrona wartości, dobro publiczne, projekty kluczowe.

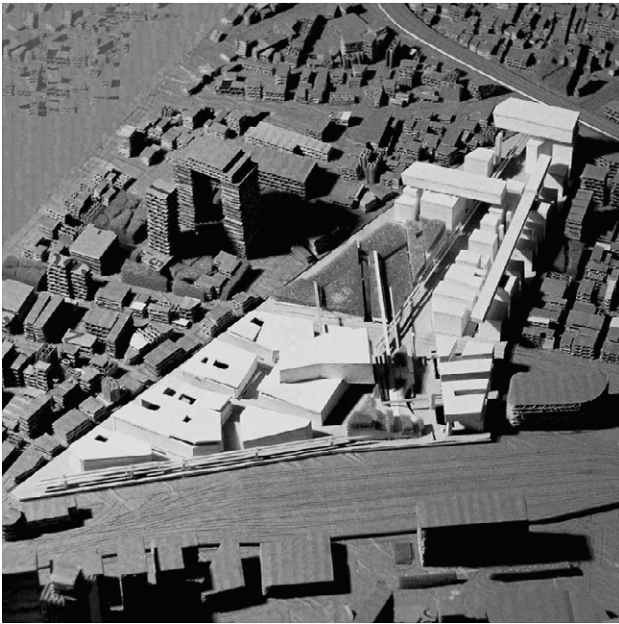
Source/Źródło: Zuziak Z. K., Ogrodnik D. (i inni), 2018, compiled by: A. Sarga.

III. 6. Interpretation and assessment of the urban structure of downtown Katowice. Heritage, identity, urbanity, and the potential for urban development.

II. 6. Interpretacja i wartościowanie konstrukcji urbanistycznej śródmieścia Katowic. Dziedzictwo, tożsamość, miejskość a potencjał rozwoju urbanistycznego.

Source/Źródło: Master's thesis titled Study of the development of the network of public spaces in downtown Katowice, Author: Szymon Wójtowicz, supervisor: Prof. Z. Zuziak, co-supervisor: D. Ogrodnik, 2009.

III. 7. Urban design concept for the downtown area near Osaka North Station. Patterns and symbolism in the search for urban form – garden and torii gate.

II. 7. Koncepcja urbanistyczna zespołu zabudowy śródmiejskiej przy dworcu Osaka Północ. Wzorce i symbolika w poszukiwaniu formy urbanistycznej – ogród i brama torii.

Source/Źródło: Project prepared for the International Competition for the Concept of Development of the Area near Osaka Północ Station, design team: A. Wyżykowski, Z. Zuziak, M. Róg, D. Ogrodnik, W. Okarma, 2003.

III. 8. Concept of revitalization for post-industrial blocks in the area of Romanowicza Street in Zabłocie, Kraków. Cultural heritage and symbolic values in (re)constructing urbanity.

II. 8. Koncepcja rewitalizacji poprzemysłowych kwartałów w rejonie ul. Romanowicza na Zabłociu w Krakowie. Dziedzictwo kulturowe i wartości symboliczne a (re)konstruowanie miejskości.

Source/Źródło: Master's thesis titled: 'Traces'. New revitalization centres in Zabłocie. Author: Maciej Oczkowski, supervisor: Z. Zuziak, co-supervisor: D. Ogrodnik, 2016.

1. WSTĘP

Pierwiastki etycznego podejścia do rozwoju miasta odnajdujemy w postulatach uczestników pierwszych kongresów i konferencji poświęconych planowaniu i urbanistyce z początku XX wieku, kiedy to zwrócono uwagę na społeczną odpowiedzialność za planowanie miast i cele społeczne, do których planowanie powinno dążyć. Przedstawiane poglądy podążały za naukowym naturalistycznym humanizmem reprezentowanym przez L. Mumforda (1947). Akcentowano znaczenie terenów zielonych, jakości środowiska zamieszkania, bezpiecznych wzorców ruchu oraz odpowiednich obiektów i przestrzeni publicznych (Hallett, 1963, s. 37–42). Współcześnie coraz większej troski wymaga ochrona środowiska i dobra publicznego w kontekście narastających konfliktów pomiędzy wartościami społeczno-kulturowymi a rynkowymi. Na konflikty te szczególną uwagę zwracał Profesor Zuziak podkreślając potrzebę interdyscyplinarnych badań nad moralnymi aspektami rozwoju miejskiego i regionalnego. Wraził pogląd, iż pojęcie etyka rozwoju miast powinna stanowić kluczowe zagadnienie w strategiach planowania i projektowania, a współcześni urbaniści, na wzór „ojców modernizmu” są zobowiązani do poszanowania estetycznych i etycznych aspektów tego rozwoju (Zuziak, 2021a, s. 185).

Etyka (z grek. *Ethos*, tzn. zwyczaj) jest zbiorem wskazówek postępowania w sposób uznany za moralnie słuszny. Jest to zapis przyjętych i praktykowanych norm myślenia i zachowania. Etyka rozwoju (ang. *development ethics*) jest nową gałęzią nauk o rozwoju, rozwijaną w kierunku dyscypliny naukowej (Goulet, 2006). Obejmuje badania nad celami i sposobami ekonomicznego rozwoju, konfrontując je z zagadnieniami społecznej sprawiedliwości, praw ludzkich, podstawowych potrzeb człowieka. Formułowane są pytania i poszukiwane odpowiedzi dotyczące natury rozwoju pożądanego etycznie, tego, co etyka oznacza dla osiągnięcia rozwoju, a także dylematów, do których rozwój doprowadził (Barrett, Horne, Fien, 2016, 2021; Zuziak, 2015, s. 17–18; Zuziak, 2021a, s. 191). Etykę, systemy wartości oraz wartościowanie traktuje się jako składowe procesów poznawczych i projektowych. Ewolucję podejścia do definicji rozwoju przedstawia A. Baranowski (1998, s. 15–35, 75–79).

Etykę w rozwoju miasta odnosi się zatem do podstaw podejmowania decyzji w kontekście rozstrzygnięcia sporów, kolizji, rozbieżności wynikających z wielości i zróżnicowania interesariuszy zaangażowanych w tworzenie i funkcjonowanie miasta jako przestrzeni fizycznej i społeczno-gospodarczej, próbując w ten sposób pogodzić odmienne nurty, dążenia, interesy, pragnienia. Koncepcja miasta etycznego opiera się

na powrocie do istoty społeczności, definiowanej w kategoriach wspólnych wartości i wzajemności w relacjach łączących etykę sprawiedliwości z etyką troski, empatii, odpowiedzialności i dobra wspólnego. Polityki i projekty w sposób zintegrowany prowadzić będą do ograniczania biedy i nierówności, etycznego zarządzania i włączenia społecznego, zrównoważonego rozwoju i przeciwdziałania kryzysowi klimatycznemu (Barrett, Horne, Fien, 2021, s. 1–10).

W świetle społeczno-ekonomicznego ujęcia etyki rozwoju i polityczno-socjologicznego konceptu miasta etycznego zarysowuje się urbanistyczno-filozoficzne podejście do etycznego rozwoju miasta. W swoich rozważaniach Profesor Zuziak pojęcie to wyprowadza jako wspólny mianownik trzech zbiorów (Zuziak, 2021a, s. 186). W pierwszym mieszczą się koncepcje interpretujące ideę piękna, formy i porządku, w drugim — teoria „architektury miasta” A. Rossiego (1984), a w trzecim — problematyka szeroko pojętej etyki rozwoju. Zatem etyka rozwoju miasta w ujęciu Profesora Zuziaka powinna być dyskutowana w oparciu o związki pomiędzy ideą piękna (w tym piękna moralnego) z systemowym, architektonicznym podejściem do kształtowania miasta² oraz przy udziale wieloaspektowych analiz etycznych celów i skutków rozwoju. Sformułować należy etyczne i estetyczne zasady planowania rozwoju proekologicznej konstrukcji przestrzennej miasta i jego regionu, między innymi w zakresie strategii integrowania przestrzeni urbanistycznej oraz rozwijania nowych typów morfologicznych tkanki miejskiej (Zuziak, 2021a, s. 186).

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie wstępu do interdyscyplinarnych studiów nad etyką w rozwoju miasta, rozwijanych zarówno w ujęciu planistycznym na tle nauk społecznych, ekonomicznych, jak i filozofii. Jako zakres przyjęto zarysowanie pól poszukiwań, w świetle których studiami objęto bogaty dorobek Profesora Zuziaka. Zgromadzone wątki tematyczne, idee, pojęcia i ich definicje, których istotę można zakwalifikować do teorii rozwoju etycznego poddano wstępnej systematyce w trzech obszarach tematycznych. Na końcu opracowania zamieszczono materiały graficzne, które ilustrują wątki omawiane w niniejszym tekście. Przedstawiono wybrane studia i koncepcje prowadzone przez Profesora Zuziaka, które zdaniem autora charakteryzują Jego warsztat naukowy i projektowy.

² Profesor Zuziak promował architektoniczne podejście w teorii urbanistyki, traktując miasto jako system architektoniczny, nawiązując bezpośrednio do osiągnięć Aldo Rossiego, który w ten sposób określał trwałe i zmienne elementy struktury miasta (por. Zuziak, 2020, s. 185, 189–190).

2. IDEE A RZECZYWISTOŚĆ MIEJSKA

Doświadczamy wielu definicji miasta określających je jako zrównoważone, odporne, inteligentne, kreatywne, zielone. Przedstawiane są sposoby rozwiązywania potencjalnych i rzeczywistych problemów w celu kształtowania przyszłości miast. Za tymi strategiami kryją się podmioty tak publiczne, jak i prywatne, promujące nowe czy alternatywne interesy (Barrett, Horne, Fien, 2016). Dostrzega się nieprzewidziane skutki tych innowacji, kiedy to w przypadku miast inteligentnych narasta problem wykluczenia informatycznego pewnych grup społecznych oraz zagrożenia bezpieczeństwa baz danych osobowych (Masik, Studzińska, 2016).

Koncept miasta etycznego nie konkuruje z powyższymi ideami, ale uzupełnia i porządkuje kluczowe wartości, kładąc akcent na zasadnicze zagadnienia. Narastające problemy klimatyczne i społeczne kierują naszą uwagę na poszanowanie przyrody i zasobów naturalnych, sprawiedliwość społeczną i wzajemne wsparcie. Potrzebne są inicjatywy w zakresie dekarbonizacji miast, równoważenia wzrostu gospodarczego względem rozwoju społecznego poprzez zmniejszenie ubóstwa, wyrównanie szans, przeciwdziałanie wykluczeniom, zapewnienie bezpieczeństwa i ochrony zdrowia. Politykę rozwoju budować należy na włączeniu społecznym i zaangażowaniu obywateli, kreując miasto inkluzywne (Barrett, Horne, Fien, 2021).

Według wzorców neoliberalnych samorząd funkcjonuje na wzór przedsiębiorstwa komercyjnego, a obywatel jest postrzegany jako konsument dóbr, które miasto oferuje. W opozycji do tego podejścia, ideą etycznego miasta jest współtworzenie polityki miejskiej wspólnie ze społecznością, przy czym obywatele mają swoje prawa w kształtowaniu tej polityki, ale i obowiązki stąd wynikające. Miałyby to wzmocnić odporność miast na sytuacje kryzysowe i zmiany globalnych trendów w przyszłości (Barrett, Horne, Fien, 2016).

Etykę w rozwoju przekłada się na cztery wzajemnie powiązane sfery: przywództwo, planowanie, obywatele, gospodarka, którym stawia się odpowiednie wyzwania. Sferę etycznego planowania koncentruje się na ochronie przed prywatyzowaniem przestrzeni miejskich we wszelkich aspektach, co oznacza uznanie dobra publicznego nad prywatnym, począwszy od promocji transportu zbiorowego i ruchu pieszego. Obywatele etycznego miasta (sfera trzecia) wykazywać powinni zaangażowanie na rzecz pozytywnych zmian, czego przykładem niech będzie obywatelska odpowiedź na wysiłki władz w rozwoju transportu zbiorowego, czyli korekta nawyków i wzorców mobilności. Etyczne przywództwo i gospodarka oznaczają minimalizowanie nierówności oraz propagowanie szacunku i sprawiedliwości społecznej (Barrett, Horne, Fien, 2016).

Zatem koncept miasta etycznego stanowić powinien ogólną ramę, która bazować będzie na zasadzie prawa obywateli do miasta, jak chciał tego H. Lefebvre (2012), czyli prawa do korzystania z usług i możliwości, godnej pracy i płacy, do czystego środowiska, odnawialnej energii, mobilności, do opieki i edukacji oraz przyjaznego środowiska zamieszkania i przestrzeni publicznych odpowiedniej jakości.

Rozważania planistycznego modelu miasta przyszłości Profesor Zuziak dzielił na dwa nurty: idealizujący (miasto idealne, urbanistyczne utopie i dystopie) oraz pragmatyczny (Zuziak, 2019, s. 83). Pragmatyczny określa kierunki zmian przestrzeni miejskiej podbudowane naukowymi badaniami uwarunkowań, które przekładają się na strategie zarządzania rozwojem miejskim. I. Mironowicz (2016, s. 182–183) pytając o przydatność urbanistyki w kształtowaniu życia współczesnych społeczności miejskich zauważa, iż warunkiem jest zrozumienie natury miasta, jego dynamiki oraz świadomości istoty proponowanych zmian. Idee konfrontowane są z rzeczywistością urbanistyczną, która stawia przed nami konkretne problemy i wyzwania.

Profesor Zuziak podkreślał potrzebę stałego interpretowania i analizy zasadniczych mechanizmów rządzących rozwojem miasta. Akcentował problem relacji pomiędzy interesami podmiotów prywatnych a ochroną dobra publicznego. Etykę w rozwoju miasta interpretował w kontekście narastających sprzeczności pomiędzy mechanizmami rynkowymi a działaniami władzy publicznej w zakresie ochrony wartości miasta, uznawanych powszechnie za wysoko cenione (Zuziak, 2020, s. 189).

Metropolizacja, suburbanizacja i temu podobne procesy sprawiają, że doświadczamy przestrzeni urbanistycznej za pośrednictwem coraz bardziej złożonych, nieczytelnych i trudnych do zinterpretowania form materii, struktur urbanistycznych i procesów strukturotwórczych. W dobie liberalizmu projektowanie miasta jest „grą na projekty, o projekty i między projektami”, jest także interakcją między ideami projektów publicznych i prywatnych, ich architektów, całego zaplecza ekonomiczno-finansowego, technologicznego i politycznego. W grze tej zaciera się czytelność mechanizmów decyzyjnych prawnych i politycznych (Zuziak, 2008, s. 55–57).

Rozmyciu ulega idea projektu miejskiego rozumianego jako publicznie uzgodniony kształt przyszłej struktury urbanistycznej — zapis wizji rozwoju. Regulacje ogranicza się do kwestii proceduralnych i zapisów stricte formalnych. Tymczasem konflikty przestrzenne wymagają poszukiwania sposobów i formuł ich rozwiązania. Narastające napięcia pomiędzy architekturą i urbanistyką nabierają znaczenia jako problem „architektury miasta”, czyli sztuki racjonal-

nego kształtowania urbanistycznej materii (Zuziak, 2007, s. 117).

Profesor Zuziak podkreślał, że w warunkach demokratycznej i społecznej gospodarki rynkowej realna obrona idei dobra wspólnego i innych wartości wysoko cenionych wymaga partnerskiej współpracy między sektorem prywatnym i publicznym. *Współpraca ta powinna dotyczyć budowania miejskich systemów przestrzeni publicznych i ochrony dziedzictwa. Oba te zadania muszą znaleźć nowe — bardziej aktualne — rozwiązania w ramach dyskusji nad modelem miasta przyszłości* (Zuziak 2019, s. 83).

3. ETYKA I PLANOWANIE ROZWOJU URBANISTYCZNEGO — POSZUKIWANIA TEORETYCZNE

3.1. Założenia

Zarysowane powyżej problemy i wyzwania znajdują odzwierciedlenie w nurtach teorii urbanistycznej, rozważanych przez Profesora Zuziaka. Jako misję współczesnej urbanistyki uznawał On zadanie poszukiwania „złotego środka”, który łagodziłby napięcia pomiędzy rozbieżnymi interesami w „grze o miasto”, poprzez dążenie do ustalenia punktów równowagi między regułami rynków kapitałowych a politykami sektora publicznego. Teoria ta integrowałaby neoliberalne podejście akcentujące rolę samoregulacji i samoorganizacji struktury z koniecznością interwencji publicznej, a nawet aktywnej polityki miejskiej w imię ochrony dóbr, idei ładu oraz ograniczania konfliktów (Zuziak, 2017, s. 184).

W kontekście powyższych założeń Profesor Zuziak wiele uwagi poświęcił istocie kompozycji urbanistycznej we współczesnym ujęciu teorii i praktyki projektowania urbanistycznego i planowania przestrzennego. Pojęcie to rozważał na sposób „konstrukcyjny”, czyli jako proces budowania złożonej logicznie przestrzeni miasta (Zuziak, 2021a, s. 190). Podążając za poglądami prof. J. Busquets’a (2009), kompozycję urbanistyczną przedstawił jako płaszczyznę współpracy i negocjowania między różnymi „oddziaływaniami miejskiej dynamiki” w ramach uznanej za słuszną strategii urbanistycznej. Rozumował ją jako ideogram ilustrujący zasady budowania zrównoważonej struktury miejskiej, wyrażające potrzeby i wartości mieszkańców. Na gruncie rozważań etyki rozwoju miasta proponuje, aby kompozycję urbanistyczną traktować jako „konstrukcję artystyczną”, której istotą jest kreowanie wartości estetycznych, etycznych i społecznych. Kompozycję traktuje także jako swoisty scenariusz działań (publicznych, prywatnych, indywidualnych, społecznych) stymulujących tworzenie „architektury miejsc społecznych” (Zuziak, 2021a, s. 190).

3.2. Doktryny

W analizie problematyki etycznego rozwoju urbanistycznego sięgamy do doktrynalnych podstaw współczesnych teorii planowania i projektowania. Profesor Zuziak zalicza do nich równoważenie rozwoju, dobro publiczne, sprawiedliwość społeczną, dodając zasadę budowania sieci przestrzeni publicznych jako głównego układu krystalizującego strukturę przestrzenną miasta. Zasadę tą odzwierciedla się w modelu konstrukcji urbanistycznej³, który jest przede wszystkim modelem sieci przestrzeni publicznych (Zuziak, 2019, s. 85–86).

Profesor Zuziak zadaje pytanie: *Czy doktrynę zrównoważonego rozwoju można uznać za paradygmat sztuki budowania miast?* (Zuziak, 2019, s. 89). Doktryna ta oficjalnie przyjmowana jest w teorii urbanistyki i planowania, ale w rzeczywistości coraz bardziej spolaryzowane zmiany w przestrzeni miejskiej są odzwierciedleniem podejścia neoliberalnego — tutaj Profesor stawia pytanie o wybór oraz o ideową alternatywę. Jednocześnie zauważa, że wśród złożonych etycznych zagadnień urbanistyki i regionalistyki, szczególne miejsce zajmować będzie problematyka ekologiczna, co potwierdza słuszność doktryny równoważenia rozwoju.

Profesor Zuziak postrzega zagadnienie „rekonstruowania miejskości” jako jedną z kluczowych doktryn w odpowiedzi na problem coraz większych, coraz bardziej spolaryzowanych i rozbitych obszarów zabudowy, w których style i warunki życia mieszkańców odbiegają znacząco od wzorców utożsamianych z miastem. Potencjalne rozwiązania tego problemu dostrzega w reurbanizacji poprzez *zbudowanie nowej, inteligentnej konstrukcji urbanistycznej, integrującej tkankę miasta i amorficzne układy nowych suburbiów* (Zuziak, 2019, s. 91–92).

3.3. W kierunku etycznego rozwoju miasta

Miasto jest przestrzenią tworzoną w efekcie złożonych oddziaływań miejsc, obywateli i władzy, na których relacje wpływ mają dynamika procesów gospodarczych, politycznych, społecznych i kulturowych oraz zmieniające się technologie. Wynikające stąd dylematy, wybory i decyzje powinny być postrzegane w świetle szeroko rozumianego rozwoju. Uzasadnienie i zmierzenie postępów w tym rozwoju wymaga zdefiniowania odpowiednich płaszczyzn odniesienia, nazywanych tu ramami. Ramy etycznego rozwoju miasta określane będą zbiorem wzorców, modeli, zasad, wartości, do których odwoływano by się w dyskusji nad celami, sposobami i efektami planowanych zmian (Barrett, Horne, Fien, 2016; Hallett, 1963, s. 82). Założenia do konstruowania tych ram usystematyzowano tu jako trzy obszary tematyczne:

³ Pojęcie to rozwinięte jest w dalszej części tekstu.

- idee i wartości — wynikające ze współczesnej wiedzy o urbanistycznej rzeczywistości;
- planowanie i ewaluacja — zbiór narzędzi wspomagających formułowanie założeń i podejmowanie decyzji;
- struktura i formuła — poszukiwania interfejsów skutecznych w zapisie i zrozumieniu ustalonych strategii rozwoju.

4. PLANISTYCZNE RAMY ETYCZNEGO ROZWOJU MIASTA

4.1. Idee i wartości

Zbiór idei i wartości wywodzi się wprost z poszukiwań istoty współczesnego miasta, *idei wyrażającej zarówno zbiór podstawowych atrybutów struktury miejskiej na początku XXI w., jak i charakterystykę głównych procesów strukturotwórczych* (Zuziak, 2019, s. 73). W sferze interpretacji ideowych panuje pluralizm, znaczenia odczytywane są różnie w zależności od systemów wartości wyznawanych przez autora interpretacji. Profesor Zuziak zadaje pytanie, czy możliwym jest wykazanie logicznych związków między teoretycznymi koncepcjami wyjaśniającymi naturę współczesnego metropolita a ideowymi, politycznymi i naukowymi uogólnieniami tworzącymi systemowe, merytoryczne i proceduralne podstawy praktyki planowania miast? (Zuziak, 2019, s. 73).

Pionierzy współczesnej urbanistyki i planowania przestrzennego — jak R. Unwin i F. L. Olmsted Jr. — przekonywali, iż plan rozwoju miasta wyrażać powinien życie społeczności w formie dostosowanej do miejsca, zarazem godnej i odpowiedniej. Ustalenia planu podlegają osądowi w świetle ideałów tej społeczności. Celem planowania miasta są potrzeby jego obywateli, którzy współpracują, aby osiągnąć wartości podejmują wspólne działania — projekty miejskie, stanowiące istotny komponent w planowaniu struktury przestrzennej miasta. Dobro publiczne stawiane musi być ponad korzyściami prywatnymi, w przeciwnym razie miasto staje się dysfunkcyjne i antyspołeczne⁴ (Hallett, 1963, s. 37–42).

W świetle współczesnych teorii planowania przestrzennego to właśnie umiejętność powiązania argumentacji planistycznej z systemami wartości ma kluczowe znaczenie dla mitygowania konfliktów w planowaniu przestrzennym (Zuziak, 2019, s. 90). W swojej koncepcji Miasta Wartości-21 Profesor Zuziak

traktuje system wartości jako osnowę kulturalnych strategii sterowania rozwojem miejskim, proponując poszukiwania w zakresie teorii integracji społecznej. Jedność wartości etycznych i estetycznych odnosi do fundamentalnych wartości życia, jak zdrowie i bezpieczeństwo oraz tych, które stanowią podstawy europejskiej kultury (Zuziak, 2020, s. 190–193). W tym podejściu upatrywał nadziei dla zniszczonego środowiska i perspektyw dla społeczeństwa.

Profesor Zuziak rozwija wątek kryterium piękna w kompozycji urbanistycznej, którą traktuje jako rodzaj konstrukcji integrującej miejsca formalnie ważne. Wartości etyczne tej konstrukcji uzależnione są także od walorów estetycznych miejsc, które ona spina. Profesor twierdzi, że: *uroda miasta i jej „tło etyczne” — to również urok miejskiego „archipelagu miejsc” oraz wdzięk, wyrazistość i estetyczne napięcia ich kompozycyjnych powiązań* (Zuziak, 2021a, s. 189). W tym kontekście bardzo istotny jest koncept „miejsca”, do którego Profesor Zuziak nawiązuje wielokrotnie dostrzegając tendencję przeżywania miejsca i fragmentów miasta bardziej niż doświadczania całości. Dlatego zwraca uwagę na konieczność stosowania kryteriów estetycznych i etycznych w zagospodarowywaniu przestrzennym miejsc ważnych dla estetyki miasta.

W ślad za prof. A. Monestirolim (2009) Profesor Zuziak przedstawia wartość piękna miasta wykraczającego poza wartości utylitarne, postrzeganego jako reprezentacja kultury zamieszkiwania, jako miejsce poznania i refleksji. Profesor uważa, że: *piękno jest szczególną i nadrzędną formą ładu, która jest wyrazem osobliwej harmonii w przestrzeniach egzystencjalnych człowieka i jego relacjach z przyrodą, środowiskiem zbudowanym oraz instytucjonalnymi formami życia społecznego* (Zuziak, 2021a, s. 191). W urbanistyce wartość piękna wpływa na jakość życia, co wyraża się na przykład w uporządkowaniu środowiska człowieka, również w sensie etycznym (Zuziak, 2021a, s. 187).

Profesor Zuziak przedstawia autorskie interpretacje idei piękna (Zuziak, 2021b), wśród których na szczególną uwagę zasługuje idea piękna symbolicznego, opierająca się na podejściu E. Cassirera (1977, s. 77–82), który traktuje symbol jako klucz do ludzkiej natury. Ujęcie to Profesor Zuziak uważa za interesujące i ważne argumentując, iż XX-wieczny racjonalizm ustępuje ideom akcentującym emocjonalne podłoże decyzji kierujących rozwojem.

4.2. Planowanie i ewaluacja

John Friedman wyróżnił trzy podejścia planistyczne w zależności od relacji pomiędzy bieżącą sytuacją a wartościami i potrzebami definiowanymi społecznie: planowanie adaptacyjne, odpowiadające na trendy, procesy i działania zachodzące w społeczeństwie; planowanie łagodzące, eliminujące trudności i problemy;

⁴ Obowiązkiem władz publicznych jest na przykład prognozowanie przyszłego zapotrzebowania społecznego na usługi i przestrzenie publiczne i, co za tym idzie, rezerwowanie środków na wykup odpowiednich terenów w strategicznych lokalizacjach, zwłaszcza na obszarach niezurbanizowanych, przeciwdziałając „zawłaszczaniu” takich lokalizacji przez podmioty prywatne.

planowanie rozwojowe, tworzące nowe możliwości i wartości (Hallett, 1963, s. 69). Profesor Zuziak rozwijał teorię planowania strategicznego — integrującego poszczególne strategie rozwoju, umożliwiającego reakcję na dynamikę zmian i korzystanie z powstających możliwości. Strategię urbanistyczną definiował jako działania w celu harmonizowania społecznych, ekonomicznych i ekologicznych celów, integrowania i harmonizowania różnych strategii, celem podtrzymania rozwoju i równowagi strukturalnej (Zuziak, 1998, 2008, s. 95–102).

Ewaluacja w planowaniu etycznego rozwoju jest kluczowym zagadnieniem, obejmującym obiektywną ocenę polityki, programu czy projektu na wszystkich etapach, zarówno założeń, rozwiązań, jak i spodziewanych rezultatów, a jej celem jest przedstawienie podstaw do podejmowania etycznych decyzji. Punktem wyjścia dla oceny są pytania o to, co jest właściwe, sprawiedliwe czy dobre. Ocena wymaga stosownej perspektywy czasowej oraz pełnego spektrum zagadnień, w świetle których analizę należy prowadzić przy pełnej i aktualnej wiedzy na ten temat. Przewidywanie skutków podejmowanych decyzji powinno uwzględniać przesłanki płynące z krytyki osiągnięć polityk miejskich, implementowanych na różnych etapach wzrostu naszej kultury budowania miasta. Znakomite przykłady tego typu krytyk odnajdujemy w pracach J. Jacobs (2014), S. Fainstein (2010) czy D. Harvey'a (2012).

Teorię planowania nieustannie angażuje kwestia godzenia dobra publicznego z interesami prywatnymi. Wielość podmiotów, różnorodność w definiowaniu wartości powodują ogromną trudność w określeniu spójnego, akceptowalnego powszechnie systemu celów i kryteriów, który będzie wyznaczał kierunek polityki publicznej. Dokonywanie wyborów i ocen w procesie planowania oprócz należy o kontekst obejmujący ekologię miejską, technologię, strukturę społeczną, kulturę i tożsamość. Są to dziedziny opisujące specyfikę życia w mieście. Sposób, w jaki konfigurujemy przestrzeń, zależy od tego, jak postrzegamy świat i samych siebie, co zauważył P. Geddes (por. Hallett, 1963, s. 82). Kultura regionalna dostosowuje lokalne środowiska do swych potrzeb w takim stopniu, w jakim jest to możliwe i słuszne. W procesie komplementarnym, lokalnie kultura adaptuje się do szczególnych warunków w ekosystemie.

Według Profesora Zuziaka wyzwaniem dla etycznego rozwoju urbanistycznego jest równoważenie sprzecznych interesów i poszukiwanie nowych relacji pomiędzy społecznością i pojedynczym człowiekiem oraz kulturą i naturą. Założenia te wymagają postawienia szeregu pytań o rolę współczesnego urbanisty i architekta w świetle funkcjonującego systemu i technik planowania przestrzennego, którymi steruje się rozwo-

jem miasta. Profesor Zuziak promował zwiększenie roli projektowania urbanistycznego w warsztacie planowania przestrzennego. Za nadrzędny przedmiot tego projektowania uznawał kompozycję urbanistyczną, definiując ją w sposób nawiązujący do poglądów prof. J. Busquetsa, który traktuje kompozycję jako metodę kształtowania struktur miejskich poprzez negocjacje pomiędzy aktorami „gry o przestrzeń” i aspektami rzeczywistości urbanistycznej. Zadaniem kompozycyjnym będzie ustalenie kompromisów pomiędzy zamiarami interesariuszy, ale w myśl naczelnych zasad, które kojarzą kryteria estetyczne z etycznymi. Wartości piękna i użyteczności przestrzeni miejskiej byłyby zestawiane z pytaniami o sprawiedliwość społeczną i efekty dla środowiska (Zuziak, 2022).

Mając na uwadze rozbudowaną problematykę, jaką jest planowanie rozwoju struktury przestrzennej, Profesor Zuziak stawiał akcenty na te elementy strukturalne, które w jego ujęciu stanowiły elementy podstawowe, krystalizujące i porządkujące rozwój tej struktury. Zarysowywał i rozwijał ideę konstrukcji urbanistycznej struktury przestrzennej rozumianej jako konstrukcja intelektualna i zarazem inżynierska. Intelektualna opiera się na określeniu głównych kierunków w sensie geometrycznym i geograficznym, definiując pewną sieć powiązań kluczowych elementów struktury przestrzennej, jakimi są miejsca i obszary węzłowe oraz korytarze rozwoju. Konstrukcja ustala pewien trwały układ, na którym opiera się budowanie architektury miasta (Zuziak, 2022, 2020, 2018). Konstrukcję urbanistyczną traktuje jako narzędzie porządkowania i integrowania projektów miejskich, służące kontroli i optymalizacji, a przez to — zrationalizowaniu działań publicznych (wartość etyczna) oraz wspierające skuteczne pobudzanie ożywiających przestrzeń miejską mechanizmów, nadając im cechy trwałości (kreowanie wartości). Efektem tej koordynacji byłoby osiąganie korzystniejszych efektów na zasadzie synergii (Zuziak, 2017, 2019).

Idea synergii rozwoju urbanistycznego zakłada, że łączny efekt wzajemnych oddziaływań podmiotów i przedmiotów urbanistycznej rzeczywistości jest większy niż suma oddziaływań pojedynczych elementów. Podstawy tej idei Profesor Zuziak upatruje w związkach pomiędzy logiką formy urbanistycznej a logiką procesu rozwojowego, dając tym samym załączek narzędzia ewaluacji (relacje–kryteria–ocena–decyzje). Jako przykład logiki formy urbanistycznej podaje logikę funkcjonalnych i przestrzennych powiązań pomiędzy siecią transportową a pozostałymi elementami zagospodarowania przestrzennego: *zasada synergii oznacza (...), że wzdłuż śródmiejskich korytarzy transportu publicznego, będących również głównymi elementami sieciowej konstrukcji urbanistycznej, należałoby skupiać strategiczne projekty*

miejskie (Zuziak, 2017, s. 187). Szczególne znacznie mają takie oddziaływania między projektami, które prowadzą do wykrystalizowania nowej konstrukcji, czego dowodzi historia urbanistyki. Synergia rozwoju urbanistycznego zależy od trafnego odczytania cech rozwoju urbanistycznego, co wymaga interpretacji uniwersalnych procesów rozwojowych w danej sytuacji.

Profesor Zuziak dowodzi: *przyjmuje się, że oddziaływania synergiczne powstają dzięki odpowiednim relacjom między strategiami, planami i ich podmiotami a realnymi zmianami w strukturach miejskich (fizycznych, społecznych, ekonomicznych, kulturowych). W wytwarzaniu relacji synergicznych szczególne znaczenie ma budowanie powiązań między projektami urbanistycznymi. (...) Kwestią zasadniczą jest konieczność przyjęcia klarownych zasad kojarzących relacje między kluczowymi elementami przestrzennej struktury miasta a celami i zadaniami przyjętymi w strategii rozwoju. Oznacza to, że w technice zapisu ustaleń odnoszących się do konstrukcji urbanistycznej powinny znaleźć się sformułowania dotyczące zarówno „konstrukcyjnych” elementów zagospodarowania przestrzennego, jak i treści właściwe dla planowania społeczno-gospodarczego (Zuziak, 2017, s. 190).*

4.3. Struktura i formuła

Zarysowując zbiór zagadnień koncentrujących się wokół zasad i metod planowania rozwoju struktury przestrzennej miasta oraz formuł interpretacji, przedstawiania i analizowania tej struktury warto rozpocząć od istoty samego planu. Plan rozwoju struktury przestrzennej nie stanowi zapisu ostatecznego i skończonego rozwiązania, nie jest dziełem jednego pokolenia, nie może narzucać rozwiązań następcom ani zwalniać ich z odpowiedzialności za jego kontynuację. Plan określa kierunki działań, a te wymagają monitorowania i aktualizowania. Umożliwia to wzmocnienie kontroli nad realizacją kryteriów etycznych rozwoju i niedopuszczanie do bierności władz w świetle nowych sytuacji problemowych. W tym kontekście słabością systemu planistycznego w Polsce jest niedostatek logicznych powiązań między planowaniem i projektowaniem urbanistycznym (Zuziak, 2019, s. 82). Istnieje obawa, iż nowe narzędzie, jakim jest plan ogólnego zagospodarowania przestrzennego, nie będzie wystarczająco przydatne w zakresie budowania spójnego systemu przestrzeni publicznych, z uwagi na ograniczoną moc prawną tego dokumentu planistycznego (Zuziak, 2019, s. 105).

Sposoby zagospodarowania przestrzeni są w dużej mierze zdeterminowane przez zachowania ludzi i działalność podmiotów poszukujących wartości. Ustawiczne zmiany we wzajemnym oddziaływaniu czynników rozwoju miejskiego wpływają zasadniczo na jego dynamikę, której analiza i modyfikowanie

wymagają zastosowania ujęć modelowych. Modele statyczno-opisowo-pozytywistyczne zostały zastąpione przez dynamiczno-behawioralno-humanistyczne. Te zaś obrazują zachowania użytkowników, tzw. „graczy” na rynku gospodarowania przestrzenią, pozwalają obserwować, jakie wzorce użytkowania terenów się kształtują i jak zmieniają one przestrzeń miast (Hallett, 1963, s. 62–77).

Modelowe zasady budowy miasta to zasady geometryzacji jego struktury przestrzennej dające się odczytać w rzeczywistej przestrzeni fizycznej, ale też i wyrazić w formie przewidywań, propozycji czy nawet postulatów, dotyczących przyszłych kierunków rozwoju tej struktury (Zuziak, 2019, s. 70). W modelowym podejściu zarówno do interpretacji rzeczywistych zjawisk, jak i do zapisu polityki przestrzennej upatruje się istotnego potencjału dla ewaluacji etycznego rozwoju miasta. *Model jest jednym z najważniejszych narzędzi naukowego poznania i odwzorowania rzeczywistości. Wyraża klarownie pewną ideę, względnie teorię, która ma być myślą przewodnią czy też podstawą rozwiązań praktycznych (Zuziak, 2019, s. 75).*

Model miasta symulowałby zmiany w strukturze przestrzennej w polu wyznaczonym jako obszar wspólny dla oficjalnie wdrażanych strategii rozwoju, innych działań podejmowanych przez „aktorów gry miejskiej” oraz rzeczywistych zmian dokonujących się w przestrzeni miasta. Model stanowiłby narzędzie wspierające proces zarządzania konfliktami generowanymi przez zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym, także tymi, które planista powinien przewidywać, oraz narzędzie umożliwiające powiązanie proponowanych rozwiązań z systemami wartości, do jakich można się odwołać w uwarunkowaniach danego systemu politycznego (Zuziak, 2019, s. 90–91).

Szukając wspólnego mianownika dla problemów planowania i modelowania struktur przestrzennych, uwagę kierujemy na dynamiczny wzrost zaludnienia w metropoliach, który obliguje do zgłębiania problematyki etycznego rozwoju, szczególnie w tych obszarach. Potrzebne są badania mające na celu konceptualizację oceny wzorców gospodarowania tą przestrzenią. W 1961 roku Kevin Lynch podsumowując swoje badania nad strukturą metropolitalną wnioskuje, iż wśród najważniejszych mierników oceny tych struktur nie zmieścił czynników związanych z dobrostanem psychicznym użytkowników takich przestrzeni, argumentując tym, że nie poznało jeszcze wpływu środowiska metropolitalnego na stan człowieka. Na tym tle postulował, aby kryterium wyboru uznać jako etyczną wartość, gdyż każda jednostka powinna mieć prawo jak największego dostępu do różnorodnych towarów, usług, dóbr, udogodnień, prawo do społecznych interakcji, do rozwoju osobo-

wego i do możliwości adaptacji do nowych sytuacji. Lynch konkluduje, że najlepsze możliwości w świetle tych kryteriów oferować będą złożone, dynamiczne modele policentrycznej struktury metropolitalnej (por. Hallett, 1963, s. 86–87). Dziś, ponad pół wieku później, dostrzegamy istotę problemu budowania policentryczności, poszerzonego o potrzebę odzyskania miejskości jako celów rozwoju etycznego. Profesor Zuziak konsekwentnie akcentuje konieczność budowania nowej policentrycznej struktury miasta, między innymi w odpowiedzi na procesy suburbanizacji i wzrostu obszarów metropolitalnych. Podążając za myślą A. Monestiroliego pisze, iż istotnymi elementami miasta staną się centra życia społecznego, które połączy infrastruktura transportowa i niebiesko-zielona, *tworząc rozległą strukturę pokrywającą teren zdominowany przez naturę* (Zuziak, 2021a, s. 189).

Potrzeba badań nad wpływem przestrzennej konfiguracji struktury metropolitalnej na rozwój osobisty, strukturę społeczną i kulturę jest coraz bardziej istotna. Badania te powinny być prowadzone w dwóch kierunkach: po jednej stronie znajdują się analizy osobowego rozwoju i jego potrzeb, społecznych i kulturowych systemów oraz ich wymagań, a po drugiej — koncepcje wzorców przestrzennej konfiguracji, które sprzyjają tym potrzebom oraz modele konfiguracji możliwe do kształtowania na bazie tych wymagań. Punktem wyjścia może być studiowanie zróżnicowania społecznych potrzeb i zadań jednostki w zależności od cyklu życia. Będąc jednocześnie mieszkańcem metropolii, pracownikiem, konsumentem, obywatelem, rodzicem, musimy mieć przede wszystkim możliwość przemieszczania się, korzystania z różnych usług, zagwarantowania sobie i bliskim dostępu do odpowiednich miejsc i przestrzeni. Są to argumenty za planowaniem relatywnie wysokiej intensywności zabudowy i towarzyszących usług skupianych w obszarach o dogodnej dostępności.

5. PODSUMOWANIE

W artykule zarysowano jedynie wstęp do dalszych rozważań problematyki etycznego rozwoju miasta. Przytoczono szereg prac naukowych Profesora Zuziaka, starając się wskazać na wątki pośrednio i bezpośrednio wpisujące się w zagadnienie przewodnie. Profesor nieustannie zachęcał do odkrywania i definiowania wartości w celu określenia kryteriów potrzebnych w podejmowaniu decyzji planistycznych. Wskazywał na rolę podstaw naukowych w dostrajaniu warsztatu i aparatu planistycznego do obecnych potrzeb i możliwości. Przekonywał nas o roli planisty i urbanisty jako badacza zjawisk i wizjonera w kształtowaniu przestrzeni. Propagował podejście integrujące odpowiednio aspekty naukowe i inżynierskie.

Idea etycznego rozwoju miasta wydaje się być wątkiem spajającym poszukiwania naukowe Profesora Zbigniewa Zuziaka i stanowi Jego przesłanie dla nas. Jednym z wniosków płynących z Jego dorobku jest, aby urbanistykę współczesnego miasta budować na relacji etyki z estetyką — utożsamiając piękno z dobrem. Profesor postawił przed urbanistyką ważne zadanie, jakim będzie poszukiwanie odpowiednich proporcji pomiędzy elementami trwałymi a zmiennymi, do trwałych zaliczając między innymi sieć przestrzeni publicznych oraz niebiesko-zielonych. Istoty współczesnego warsztatu planowania upatrywał w rozwijaniu narzędzi modelowania oraz w strategiach urbanistycznych. Model struktury przestrzennej powinien odzwierciedlać idee i wartości, a planowanie tej struktury wpisać należy w ramy etycznego rozwoju miasta. Wartości kulturowe i przyrodnicze zostaną objęte ochroną przez trwałe włączenie ich w konstrukcję i kompozycję urbanistyczną miasta. Ramy etycznego rozwoju urbanistycznego odzwierciedlać będą kulturę współczesnego miasta, wzorce życia jego mieszkańców, ich potrzeby i dążenia, które należy poznać i twórczo interpretować. Jak zauważył Profesor, powraca myśl, że racjonalne kształtowanie przestrzeni zamieszkiwania wymaga budowania związków człowieka z „miejscem, stronami i okolicą”, nawiązując w ten sposób do tytułu książki H. Buczyńskiej-Garewicz (2006).

Planowanie miasta powinno być oparte o wartości, które będą zrozumiałe i akceptowane przez społeczność i instytucje odpowiedzialne za realizację planu. Pragniemy miast pięknych, ale też użytecznych. Sztuka i technika muszą iść w parze. Jednocześnie można zgodzić się z wnioskiem, że wolimy żyć w miastach niedoskonałych, których wady zostały rozpoznane, ale będących środowiskami o wybitnym charakterze, oferującymi nam wielkie możliwości.

REFERENCES

- Baranowski, A. (1998), *Projektowanie zrównoważone w architekturze*, Gdańsk: Wydawnictwo Politechniki Gdańskiej.
- Barrett, B., Horne, R., Fien, J. (2021), *Ethical Cities*, Londyn: Routledge.
- Barrett, B., Horne, R., Fien, J. (2016), ‘The Ethical City: A Rationale for an Urgent New Urban Agenda’, *Sustainability*, 8(11). Available at: <https://doi.org/10.3390/su8111197> (accessed: 25.09.2023).
- Buczyńska-Garewicz, H. (2006), *Miejsca, strony, okolice: przyczynek do fenomenologii przestrzeni*, Kraków: Universitas.
- Busquets, J. (2009), ‘Defining the Urbanistic Project: Ten Contemporary Approaches’ [in:] *Urban Design*, Krieger, A., Saunders, W. (eds.), University of Minnesota Press, pp. 131–134. Available at: <http://www.scribd.com/document/404077185> (accessed: 17.10.2023).

- Cassier, E. (1977), *Esej o człowieku. Wstęp do filozofii kultury*, transl. Staniewska, A., Warszawa: Czytelnik.
- Fainstein, S. (2010), *The Just City*, Cornell University Press.
- Goulet, D. (2006), *Development Ethics at Work Explorations – 1960–2002*, Routledge.
- Gyurkovich, M. (et al.) (2017), *Model przestrzennej struktury Krakowa. Perspektywa planistyczna*. Research project (manuscript) for Spatial Planning Office of the City of Krakow, Kraków: Politechnika Krakowska.
- Hallett, S.J. (1963), *Ethical issues in urban planning and development*, manuscript, PhD dissertation, Boston University. Available at: <https://hdl.handle.net/2144/29657> (accessed: 20.10.2023).
- Harvey, D. (2012), *Bunt miast*, transl. A. Kowalczyk et al., Warszawa: Fundacja Bęc Zmiana.
- Jacobs, J. (2014), *Życie i śmierć wielkich miast Ameryki*, Warszawa: Centrum Architektury.
- Lefebvre, H. (2012), 'Prawo do miasta', transl. E. Majewska et al., *Praktyka Teoretyczna*, 5. Available at: <https://doi.org/10.14746/prt.2012.5.14> (accessed: 20.10.2023).
- Lynch, K. (1961), 'The Pattern of the Metropolis' [in:] *The Future Metropolis*, Rodwin L. (ed.), New York: Braziller, pp. 106–127.
- Masik, G., Studzińska, D. (2018) 'Ewolucja koncepcji i badania miasta inteligentnego', *Przegląd Geograficzny*, 90(4), pp. 557–571. Available at: <https://doi.org/10.7163/PrzG.2018.4.2> (accessed: 25.09.2023).
- Mironowicz, I. (2016), *Modele transformacji miast*, Wrocław: Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej.
- Monestiroli, A. (2009), *Tryglif i metopa. Dziewięć wykładów o architekturze*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Mumford, L. (1947), *City Development*, Londyn: Secker and Warburg.
- Rossi, A. (1984), *The Architecture of the City*, Nowy Jork: The Massachusetts Institute of Technology.
- Zuziak, Z.K. (2022), *Zasady rozwoju struktur miejskich. Prognozy kierunków rozwoju miast po Covid-19 – szanse i zagrożenia*, film z cyklu „Wideo rozmowy o mieście” w ramach Międzynarodowego Biennale Architektury, MPOIA, Kraków 2021. Available at: www.architekturaibiznes.pl/wideo-rozmowy-o-mieście-prof-zbigniew-zuziak,12593.html (accessed: 20.11.2023).
- Zuziak, Z.K. (2021a), 'Idea piękna i architektura miasta. O estetyce formy miejskiej i etyce rozwoju', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XLIX, pp. 185–202. Available at: <https://doi.org/10.24425/tkuia.2021.138710> (accessed: 25.09.2023).
- Zuziak, Z.K. (2021b), 'Jego świat był estetyczny — niedokończone rozmowy' [in:] Jasiński, A., Skaza, M. (eds.) *Architektura, miasto, piękno*, 2, Kraków: Oficyna Wydawnicza AFM, pp. 269–285. Available at: <http://hdl.handle.net/11315/29792> (accessed: 15.08.2023).
- Zuziak, Z.K. (2020), 'Wstęp do nowej filozofii urbanistyki', *Teka Komisji Urbanistyki i Architektury Oddziału PAN w Krakowie*, XLVIII, pp. 181–206. Available at: <https://doi.org/10.24425/tkuia.2020.135413> (accessed: 15.08.2023).
- Zuziak, Z.K. (2019), 'Naukowe oblicze urbanistyki. Z notatek na temat architektury miasta i gospodarowania przestrzenią' [in:] *Architektura, urbanistyka, nauka*, S. Gzell (ed.), Warszawa: PWN.
- Zuziak, Z.K. (2018), 'Węzły miejskości a modele przestrzenne struktur miejskich. Z notatek nt. synergii w urbanistycznych konstrukcjach śródmieść', *Budownictwo i Architektura*, 17(3), pp. 107–129. Available at: https://doi.org/10.24358/Bud-Arch_18_173_08 (accessed: 15.08.2023).
- Zuziak, Z.K., Ogrodnik D. (et al.) (2018), *Konstrukcja urbanistyczna Krakowa. Rola śródmieścia a korytarze rozwoju*, Research project (manuscript) for Spatial Planning Office of the City of Krakow, Kraków: Politechnika Krakowska.
- Zuziak, Z.K. (2017), 'O synergii planu w urbanistyce' *Budownictwo i Architektura*, 16(1), pp. 183–198. Available at: https://doi.org/10.24358/Bud-Arch_17_161_16 (accessed: 25.09.2023).
- Zuziak, Z.K. (2015), 'Idea miasta i teorie planowania', *Technical Transactions, Architecture*, 12-A, pp. 9–27.
- Zuziak, Z.K. (2014), 'Zmiany strukturalne w miastach polskich na początku XXI. Między sztuką budowania miast a polityką przestrzenną' [in:] Halicka, A. (ed), *Budownictwo na obszarach zurbanizowanych. Nauka, praktyka, perspektywy*, Lublin: Politechnika Lubelska, pp.165–176.
- Zuziak, Z.K. (2008), *O tożsamości urbanistyki*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
- Zuziak, Z.K. (2007), 'Nowa przestrzeń zamieszkiwania. Koncepty, struktury i strategie', *Środowisko Mieszkaniowe*, 5, pp. 113–121. Available at: <https://bibliotekanauki.pl/articles/344864> (accessed: 12.09.2023).
- Zuziak, Z.K. (1998), *Strategie rewitalizacji przestrzeni śródmiejskiej*, Kraków: Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.